

Euskararen arauak eta erabilerak

1. Hizkuntzaren araua eta erabilera

2017-2018 ikasturtea

Larraitz Zubeldia
larraitz.zubeldia@ehu.eus

Egitura

- 1.1. Sarrera
- 1.2. Arau motak
- 1.3. Hizkuntza-aldaerak
- 1.4. Aldaera estandarra

Egitura: aldaera estandarra

- 1.4.1. Sarrera
- 1.4.2. Zer da aldaera estandarra?
- 1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra?
- 1.4.4. Noiz, non eta nola erabili aldaera estandarra?
- 1.4.5. Diglosia eta elebitasuna

1.4.1. Sarrera

- Hizkuntza naturalak ahozkoak dira
 ➔ hainbat aldaera (prozesu bereizlea)
- Aldaera estandarra (bateratzeko joera)
 - hiztunen arteko komunikazioa errazteko
 - administrazioko komunikazioa errazteko.

1.4.2. Zer da aldaera estandarra?

- Normalizaziorako eta batasunerako aldaera.
- Aldaera ofiziala: arauen bitartez osatutako aldaera “artifiziala”, hizkuntzaren barne-egituratik.
- Baina erakunderen batek arautua:
 - Espainiera: *Real Academia Española* eta *Asociación de Academias de la Lengua Española*.
 - Euskara: Euskaltzaindia.
- **Izaera normatiboa** du, eta modu ofizialean ezartzen da hainbat arlotan.

1.4.2. Zer da aldaera estandarra?

- Funtzioak:
 - Dialekto desberdinak erabiltzen dituzten hiztunen arteko harreman-sareak sortzea/arintzea.
 - Administrazioa lana bideratzea.
- Hiztun-komunitate osoari zuzendutako komunikazio-gertaeretan kode bakarra erabiltzeak bideragarriagoa egiten du edozein hizkuntzaren iraupena.
- Hizkuntzaren atal batzuk bakarrik hartzen ditu: ortografia, fonologia, lexikoa, gramatikako arau batzuk...
- Hizkuntza aldatu egiten da ➔ aldaera estandarra etengabe ari da eraikitzen.

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra?

- Hizkuntza bakoitzak bere bide propioa egin du estandarizaziorako.
- Hala ere, guztietan agertzen dira zenbait elementu komun.

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra? (II)

Euskararen aldaera estandarra

- Gure kasua kontuan izanik, hauexek dira estandarizazioan landutako eta **adostutako arlo nagusiak**:
 - Idazkera eta ortografia
 - Lexikoa eta semantika
 - Morfologia
 - Sintaxia (joskera)
 - Ahoskera estandarra
 - Ortotipografia
 - Onomastika, deiturak, toponimia, exonimia
 - Bestelako arauak
- Horiek guztiak **Euskaltzaindiak** erabaki ditu (1968tik aurrera), hainbat ikerketa eta eztabaidaren ondoren.

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra? (III)

Euskararen aldaera estandarra

➤ Idazkera eta ortografia estandarra

- Letrak eta grafia: **c, v, w, y, ç, í, mp, mb, ch, tch...** kendu dira, kasu berezietan izan ezik.
- Kontsonante bikoitzen idazkera onartu da: **ts, tx, tz**. Baita kontsonante-segidak ere: **nb, np**.

➤ Lexiko estandarra

- *Hiztegi Batu Oinarriduna eta Euskaltzaindiaren Hiztegia*: hitz bakoitzaren forma hautatua.
- *Euskaltzaindiaren hiztegian* argi uzten dira esanahia, kategoria gramatikalak eta beste.

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra? (IV)

Euskararen aldaera estandarra

➤ Morfologia lexikoa

- Hitzen forma: eretxi, eritzi, iritzi → iritzi
untza, iltza, iltze → iltze

➤ Morfologia flexiboa

- Deklinabidea: laguneri, lagunai, lagunei → lagunei
- Erakusleak: hauen, hauien, honeen → hauen
- Aditz-flexioa:
 - dut, det, dot, düt → dut
 - dodaz, ditut → ditut

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra? (v)

Euskararen aldaera estandarra

➤ Ahoskera estandarra

- Loturetan: ogi + -a → **ogia**, **ogie**, **ogiya**, **ogije**, **ogixa** → **ogia**
- Kontsonanteen ahoskera: **s/x/z**, **ts/tx/tz** bereizi.

➤ Ortotipografia

- Galdera- eta harridura-markak azkenean soilik:

¿...? → **...?**

¡...! → **...!**

- Horiek dira euskara estandarra definitzen duten ezaugarri batzuk.
- Euskaltzaindiaren arauetan zehazturik daude (hurrengo ikasgaian aztertuko ditugu).

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra? ^(VI)

Euskararen aldaera estandarra

- Euskararen aldaera estandarra edo “euskara estandarra” diogunean, oinarritzko bi kontzeptu hartu behar dira kontuan:
 - Forma idatziaz ari gara, batez ere.
 - Euskaltzaindiaren arauak betetzen dituen euskara batu idatzia adierazi nahi dugu.
- Labur esanda, “euskara batua” aipatu nahi dugu.
*batuera → batua
- Irakaskuntzan lantzen da: “estudiatu” eta “ikasi” egin behar da.

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra? ^(VII)

ARIKETAK

- A. Aukeratu esaldi “estandarrek”:
 - ✕ Bat-batekotasuna da bertsolarien ezaugarri nagusia.
Bertsolarien ezaugarri nagusia bapatekotasuna da.
Bertsolarien ezaugarri nagusia bat batekotasuna da.
 - Ekintza horiek guztietan jarri behar duzu arreta.
Ekintza guzti horietan jarri behar duzu arreta.
 - ✕ Ekintza horietan guztietan jarri behar duzu arreta.

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra? ^(VIII)

ARIKETAK

- B. Idatzi esaldiak era estandarrean:

Guzti hori kontutan hartuta, nere ikuspuntutik, behin-betiko erabakiak hartu daitezke.

Hori guztia kontuan hartuta, nire ikuspuntutik, behin betiko erabakiak har daitezke.

Ikas gelakook tarteka marteka biltzen ginen eskolatik kanpo ere.

Ikasgelakook tarteka-marteka biltzen ginen eskolatik kanpo ere.

1.4.3. Nola eratzen da aldaera estandarra? (IX)

ARIKETAK

- B. Idatzi esaldiak era estandarrean:

Ez dauzkagu kide askorik taldean, gure lanak konpromezu haundia eskatzen bait du.

Ez **daukagu** kide askorik taldean, gure lanak **konpromiso handia** eskatzen **baitu**.

1986eko abuztuak 4ean lagunak bihurtu ziren. Eta ikasi zuten benetazko laguntasuna betirako laguntasuna dela.

1986ko abuztuaren 4an lagun bihurtu ziren. Eta ikasi zuten **benetako** laguntasuna **betiko** laguntasuna dela.

1.4.4. Noiz, non eta nola erabili aldaera estandarra?

- Hedapen handia:
 - irakaskuntzan
 - administrazioan
 - hedabideetan.
- Administrazioan, hedabide orokorretan, unibertsitatean, dokumentu ofizialetan eta gobernuaren zerbitzu guztietan erabiltzen da.
- Baina ez du esan nahi arlo guztietan erabili behar denik.
- Irakaskuntzan (eta, ondorioz, unibertsitatean):
 - Idatzian, erabat estandarra
 - Ahozkoan, estandar idatzira hurbildu.

1.4.5. Hizkuntza-politika

- Gizarte batean hizkuntza bat baino gehiago ➔ hizkuntza-gatazka:
 - bat *nagusia*,
 - bestea *gutxitua*.
- Hizkuntza-politikak jartzen ditu martxan gobernuak hizkuntza gutxitua “normalizatze”ko.
 - Plangintza bat, gobernu edo erakunde batek diseinatu, bultzatu eta gauzatzen duena.

1.4.5. Hizkuntza-politika (II)

- Bi arlo nagusi hartzen dira kontuan:
 - *Estatuta*
 - Helburua: hizkuntza-komunitatean eragitea eta hizkuntza gizarteko bizimodu normalean kokatzea.
 - Zabaltzeko moduak:
 - legeen bidez ofizialtasuna ematea
 - irakaskuntzan eta hedabideetan sartzea
 - lan-eremuetan balioestea
 - hizkuntza gutxituari prestigioa emateko ekimenak egitea
 - gizartean izena duten pertsonen laguntza baliatzea
 - ...
 - *Corpusa*
 - Helburua: hizkuntza gizarteko erabilera berrietara egokitzea.
 - Hizkuntzaren formari begiratzen dio.
 - Zabaltzeko moduak:
 - kode idatzi estandarra sortzea (arauak)
 - gramatika eta hiztegia deskribatzea
 - hizkuntza modernizatzea (hiztegia aberastuz...)
 - ...

1.4.6. Diglosia eta elebitasuna

- Hizkuntzen arteko gatazka dagoenean, egoera desorekatuak.
Bereizi:
 - hiztunen egoera *pertsonala*
 - hiztunen egoera *kolektiboa*.
- *Diglosia*:
 - Gizartearen ezaugarria da.
 - Hizkuntza bat nagusitzea eta bestea *gutxitu (minorizatu)* bihurtzea.
 - Bi hizkuntzak ez daude berdintasunean, hiztunen arteko asimetria: nagusia darabiltenek ez daukate gutxitua ikasi beharrik; gutxitua hitz egiten dutenak, ordea, behartuta daude nagusia ikastera.
- *Elebitasuna*:
 - Hiztunari dagokio.
 - Bi hizkuntza edo gehiago dakizkien hiztuna: elebiduna/eleaniztuna.

Erreferentzia bibliografikoak

- Etxebarria, Jose Ramon (2014): *Komunikazioa euskaraz ingeniartzan*. Bilbo: UEU eta EHU.